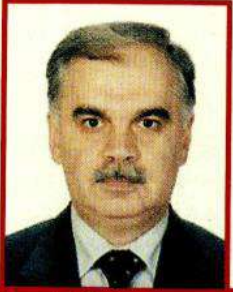
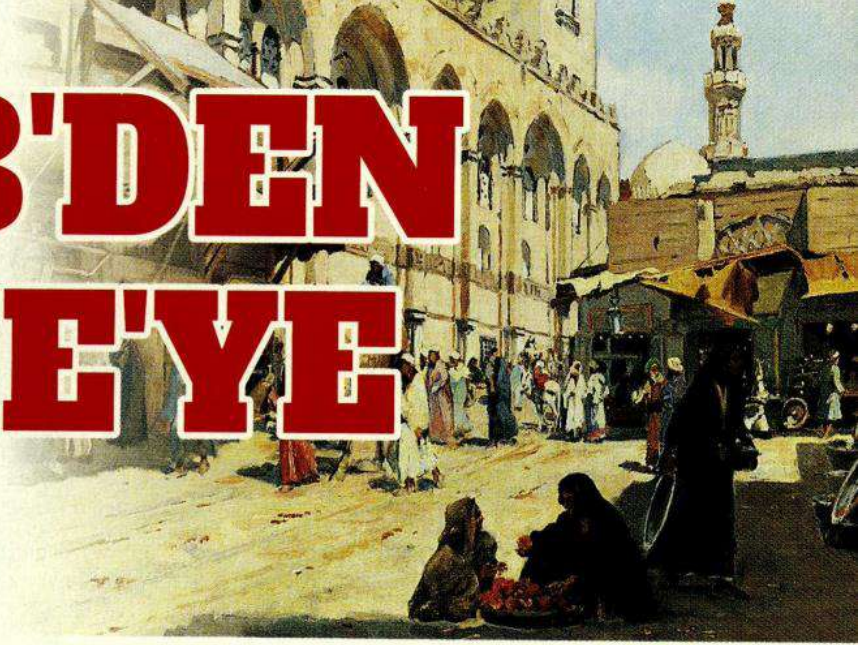

YESRİB'DEN MEDİNE'YE PAZAR

Cengiz Çolak
Rekabet Kurulu Üyesi

Medine pazarı, bir model olarak, çağlar boyu sürecek İslam iktisadının temel alındığı bir laboratuvar görevi yapmış ve günümüze de rekabet hukuku açısından önemli veriler sağlamıştır.

"Piyasa" kavramının evrenselliği; piyasaların düzenlenmesi ve denetlenmesi gerekliliği, piyasanın modern iktisatın başlangıcı kabul edilen 18. yy'dan asırlarca önce çok daha detaylı, kurumsal ve daha önemlisi ahlaki çerçevesi oluşmuş bir yapıda uygulandığı unutuluyor. Bunu hatırlatacak en önemli model, İslam tarihi için örnek olan Yesrib'deki (Medine'nin eski ismi-Ahzab 13. ayet) pazar mimarisidir. Yesrib, kuruluşu milattan önceye dayanan Arabistan Yarımadasının önemli şehirlerinden bir tanesidir. Demografik yapısı Amalika, Yahudiler ve Evs-Hazrec kabilelerinden oluşmaktadır. Verimli topraklara sahip şehirde iktisadi hayat birkaç ailenin hegemonyasında olup, bir aile kuyumculuk, sarraflık, para ve tefecilik ile ilgilenirken başka bir aile tarımsal faaliyet ile bir başkası da gıda, giyim ve deri mamulleri iştiğal ediyordu. Piyasada kuralları koyan, uygulayan ve alış satış fiyatlarını belirleyen bu ailelerdi.

Hz. Peygamber'in (S.A.V.) Miladi 622 yılında Yesrib'e hicreti ile şehir kademeli olarak Medine'ye dönüşmeye başlamıştır. Dönüşüm öncelikle mescidin inşası ile başlamış ve bu fonksiyonunun yanında medrese, mahkeme, devlet işlerinin görüldüğü meclis, askeri karargâh ve hatta diplomatik temasların yapıldığı yer olarak fonksiyonlar icra etmiştir.

Hz. Peygamber ikinci olarak sosyal, siyasi ve hukuki işbirliğinin sağlamak amacı ile Medine Vesikasını (TDV İslam

Ansiklopedisi) yürürlüğe koydu.

Üçüncü olarak ise iktisadi hayatı düzenlemeye koyulmuş ve konumuz ile ilgisi olan çarşı-pazar düzenlemelerini hızlıca hayata geçirilmiştir. Zira, Hz. Peygamber'in ciddi bir ticari tecrübesi vardı. Amcası Ebu Talib'in kervanında Şam ve Yemen bölgelerine seyahatler yapmış, daha sonra eşi olacak Hz. Hatice ile çok başarılı ticari ortaklıklar yapmıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamber Mekke ticari hayatına da yakından vakıftı.

Burada Mekke'ye kısa bir bahis açarsak; bu şehrin Kabe'nin yanında Hz. İbrahim (A.S.) tarafından kurulduğunu görürüz. Kuran-ı Kerim'de Mekke şehriden şu şekilde bahsedilmektedir:

- "Biz Beyt'i (Kabe) insanlara toplantı güven yeri yaptık." (Bakara 125.ayet)
- "İbrahim demişti ki:'Rabb'im burayı güvenli bir şehir yap ve halkından Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere bereketli rızıklar bağışla.'"(Bakara 126.ayet)
- "İbrahim: 'Ey Rabbimiz! Soyumdan bazıılarını ekilebilir toprağı olmayan vadiye, Senin kutsal evinin yakınına yerleşirdim ki, Ey Rabbimiz, namazı kılınlar; öyleyse, insanların kalplerini onlara doğru meylettir ve onlara verimli, bereketli rızıklar bahşet ki şükretsiner.'"(İbrahim 37.ayet)

● "...Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke) yerleştirmedik mi?" (Kasas 57)

● "Civarlarındaki insanlar kapılıp götürülürken, bizim (Mekke'yi) saygın ve güvenli yaptığımızı görmezler mi?" (Ankebut 67)

Yukarıdaki ayetlerde Mekke'nin emin-güvenli ve ziraate elverişli olmayan bir yer olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Böyle bir yerin geçim kaynağının ticaret olması kaçınılmazdır.

Bu çerçevede Mekke tarih boyunca önemli bir ticaret yolunun merkezinde olmuştur. Mekke'ye 5. Asırda yerleşen Kureyş kabilesi de ticarete uzmanlaştı ve Bizans ve Sasaniler ile Şam-Yemen arasındaki ticaret yolunun güvenliğini sağlayan anlaşmalar imzaladı. 'İlaf' adı verilen bu anlaşmalara günümüzde 'Güvenli Ticaret Ağı' olarak ifade edebiliriz. Bu olay Kur'an-ı Kerim Kureyş suresinde şu şekilde açıklanmıştır: "1. Kureyş'in güvenliğini (sağladığı) için, 2. Onların kış (Yemen) ve yaz (Şam) güvenliğini (sağladığı) için, 3. Bu Ev'in Rabb'ine kulluk etsinler. 4. O ki onları aklıktan doyurdu ve korkudan güvene kavuşturdu."

Tüm bu bilgi ve tecrübeye sahip Hz. Peygamber Medine'ye hicretinden hemen sonra Medine'deki mevcut olan pazarların durumunu beğenmemiş ve alternatif pazar yeri kurmaya karar vermiştir. İlk girişimi Yahudi lider Ka'ab bin Eşref tarafından sabote edilmiş olsa da bir yıl sonra gerçekleşmiş ve Beni Saide Mezarlığı yanında düz bir arazide Medine Pazarı kurulmuştur. İki yıl gibi kısa bir sürede diğer pazarlar kapanmış ve en çok tercih edilen pazar konumuna gelmiştir. Aynı zamanda İslam iktisadının ilk uygulama laboratuvarı olan ve sonraki asırlara örnek olan bu pazarın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Pazarın Konumu: Şehre giren tüm yolların kesişme noktasında olup farklı bölgelerden gelen kervanlara açık ve düz bir arazidedir. Pazarın kolay ulaşılabilir ve düz olması, serbest rekabetin etkin bir şekilde uygulanmasına, piyasaya giriş ve çıkışın önünde engellerin olmamasına, şeffaflık ve bilginin herkes için eşit dağılmasına imkân sağlaması nedeni ile konumun önemi ortadadır.

2. Pazarda sabit yer edinilmemesi: Bir satıcının pazarda aynı yeri sürekli işgal etmesi diğer pazarlarda yaygın bir uygulama idi fakat yeni pazarda yasaklanmıştır. Yapıcı bir rekabet sağlayan bu uygulama pazara erken gelmeyi teşvik etmiş, pazarın belli hakim güçlerin eline geçmesini engelleyerek buradan doğacak ilave kazanç/rant oluşması önlenmiştir. Zira Pazar yerini yüksek fiyat ile kiraya vermek bir gelir kapısı haline gelmişti.

3. Pazar içi düzen: Tüketicinin her aradığını bulabilmesi, kalite ve fiyat mukayesesi yapabilmesi için mal grupları belli yerlerde satışa arz edilmiş, ihtisaslaşma ve standardizasyonun önü açılmıştır. Örneğin et ve süt ürünleri bir yerde, tahıl ve bakliyat ürünleri bir yerde, kumaş ve kıyafetler başka bir yerde gibi.

Ayrıca Pazar içerisinde yol düzeni de ayarlanmış, yol genişlikleri en az iki devenin yüklü olarak yan yana geçebileceği takriben 3.5 metre genişliğinde belirlenmiştir. Yollardaki engeller kaldırılmış, yola mal koyanlar uyarılmıştır. Böylece insanların pazarda rahatça dolaşımı temin edilmiştir.

4. Verginin kaldırılması: Gerek Mekke ve gerekse Medine'deki oligopollerin elinde olan pazar ve panayırlarda esnaftan yüzde on oranında bir pazar vergisi tahsil edilirdi. Hz. Peygamber bu vergiyi kaldırmış ve yeni pazarı cazip hale getirmiştir. Sonraki dönemlerde temizlik, güvenlik gibi hizmetler karşılığı bir bedel tahsil edilse de çok yüksek tutarlar da olmamıştır. Bu durum pazarda faaliyet göstermek isteyen yeni ve küçük tacirlere fırsat vermiştir.

5. Faizin yasaklanması: O zamana kadar belli ailelerin geçim kaynağı olan tefecilik de yeni pazarda yasaklanmıştı. Bakara suresi 275. Ayette "Allah alım-satımı helal, faizi haram kılmıştır." ifadesi ve devam eden ayetlerde faizin her türlü yasaklanmıştır. Faizin yerine murabaha (peşin alıp kar ilave ederek vadeli satma), mudaraba (emek ve sermaye ortaklığı), muşaraka (hem emek hem sermaye ortaklığı) ve karz-ı hasen (karşılığı Allah'tan beklenen borç verme) gibi uygulamalar teşvik edilmiştir.

6. Stokçuluğun ve karaborsanın yasaklanması: Piyasalarda arzın kısıtlanarak suni fiyat artışlarına ve haksız kazançlara sebep olan bu uygulamalar, bizzat Hz. Peygamber tarafından yasaklanmıştır. Hadis-i şeriflerde karaborsacılar kötülenmiş, uzak yerlerden ticaret için mal getirenler ise övülmüştür.

7. Köylünün malının şehre gelmeden satın alınmaması: Hz. Peygamber pazara mal getiren köylünün malının şehre girmeden karşılanıp satın alınmasını yasaklamıştır. Böylece mal ve hizmet fiyatlamasının Pazar içerisinde doğru veriler ışığında belirlenmesi, gereksiz fiyat artışlarına sebep olabilecek araçların devre dışı bırakılması amaçlanmış olup ürünün üreticiden tüketiciye ulaşmasında değer zincirlerinin kısalması sağlanmıştır. Bu konu ile ilgili hadislerde şöyle buyurmuştu:

"Bırakınız pazara gelsinler, fiyatları görsünler ondan sonra mallarına talip olun." İbn Mace, Ticaret.

"Şehirli köylü adına satış yapamaz. İnsanları kendi hallerine bırakınız, umulur ki Allah onlardan bir kısmını diğerleri sebebi ile rızıklandırır." Buhari Buyu.

8. Yanıltıcı ve eksik bilginin yasaklanması: Mal ve hizmet alışverişinde doğru ve tam bilginin verilesi gerekir. Hz. Peygamber mutat çarşı kontrollerinin birinde bir buğday satıcısına uğrar ve elini buğday çuvalının içine sokar, alt kısmının ıslak olduğunu tespit eder ve satıcıya sebebini sorar. O da buğdayın yağmur nedeni ile ıslandığını söyler. Hz. Peygamber, "Öyleyse insanların görmeleri için ıslak olanı üste koyman gerekmez miydi?" der ve satıcıyı şu çağlar aşan ifade ile uyarır: "Bizi aldatan, bizden değildir." (Buhari, İman-Tirmizi, Buyu)

9. Narhın (fiyat sabitleme) yasaklanması: Medine pazarında hem tüketicinin hem de üretici ve tüccarın menfaatleri gözetilmiştir. Bu amaçla mücbir sebepler haricinde, kamu otoritesinin piyasaya müdahale ederek fiyatlara narh koymasına izin verilmemiştir. Hz. Peygamber Medine'de yaşanan gıda maddelerindeki aşırı artışı şikâyet edip fiyatların sabitlenmesini isteyenlerin taleplerini geri çevirmiştir. Arzın talebi karşılamaması nedeni ile fiyatlara müdahaleyi benimsememiş ancak tamamen de yasaklamamıştır. Zira hilafeti döneminde Hz. Ömer Medine'deki aşırı fiyat artışına narh koymuştur. Hz. Ali ise narh koyma talebini kabul etmemiştir.

Narh koymak için gerekli ve kabul edilebilir mücbir sebepler âlimler tarafından belirlenmiştir. Buna göre; fiyatların kamuya zarar verecek şekilde pahalılaşması, söz konusu mal ve hizmete umumi ihtiyaç duyulması, pahalılığın spekülasyondan kaynaklanma ihtimali gibi haklı gerekçeler narhı meşru kılabilmiştir.

10. Denetleyici otoritenin bulunması (Hisbe teşkilatı):

Adil bir Pazar düzenin sağlanabilmesi için düzenleyici ve denetleyici bir otoritenin bulunması da tartışmasız bir gerçektir. Bu amaçla bizzat kendisi de çarşı ve pazarı denetleyen Hz. Peygamber, ilaveten bir de hisbe teşkilatı kurmuş ve ikisi hanım sahabe olmak üzere muhtesip (zabıta) ataması yapmıştır.

Muhtesipler, pazarda adil ve serbest rekabeti engelleyici uygulamalara karşı mücadele etmiş, ürünlerin kalite kontrolü yapılmış, ölçü ve tartıların standartlara uygunluğu denetlemiş ve pazarın asayiş ve düzeni sağlanmıştır.

Sonraki dönemlerde bu teşkilat daha da genişlemiş ve hukuku, eğitimi, atanacak kişilerin özellikleri, yetkinlikleri ve ücretleri belirlenmiştir. Bu konuda oldukça fazla eser verilmiş, Emeviler, Abbasiler, Endülüslü, Selçuklu ve Osmanlı uygulamaları incelenmiştir. Bunlar içerisinde en önemli eserleri hazırlayan İbni Teymiye'yi (ö/miladi 1328 - Hisbe) anmadan geçmek olmazdı. Konuyu 'iyiliği emretmek, kötülüğü men etmek' temelinde inceleyerek detaylandırmış ve bugün de kaçınılmaz olarak kabul ettiğimiz konunun ahlaki boyutunu ön plana çıkartmıştır.

Tüm bu özellikleri ile, Hz. Peygamber'in kurduğu Medine Pazarının; giriş engellerinin olmadığı, fiyatın piyasada belirlendiği, yıkıcı ve fahiş fiyat yerine adil bir fiyatın olduğu,

alıcı ve satıcıların aldatıcı ve yanıltıcı bilgilerden korunduğu, suni fiyat artışlarının ve haksız kazancın olmadığı, şeffaf ve aynı zamanda denetime tabi, tam rekabet şartlarının sağlanmasına yönelik, sonraki dönemlere örnek olacak pilot uygulama niteliğinde bir pazar olarak tasarlandığının söyleyebiliriz.

Son olarak konumuz ile ilgili olarak Nisa suresi 29. Ayetten bahsedilmelidir. Ayette şöyle buyrulmaktadır: "Siz ey imana ermiş olanlar! Mallarınız aranızda haksız (batıl) yollarla -karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla da olsa- heba etmeyin ve birbirinizi mahvetmeyin; zira Allah, sizin için bir rahmet kaynağıdır." (Muhammed Esed, Kur'an Mesajı). Bu anlamı seçmenin özel bir sebebi var. Ayette geçen 'karşılıklı rızaya dayanan ticaret ile olsa' istisna cümlecigi yanlış anlamaya sebep verecek niteliktedir. Bu cümlecigi istisna olarak alırsak sanki karşılıklı rızaya dayanan her türlü ticaret haksızlığı giderir gibi bir yanıla düşmemize sebep olabilir. Zira günümüzde karşılıklı rıza ile yapılan akitlerin pek çoğu ticari olmakla beraber İslam'ın meşru görmediği hususları içerebilmektedir. Ayrıca İslam hukuku sadece ticari yolla olan kazançları meşru görmemiş, aynı zamanda hediye, vasiyet, miras, sadaka, bağış ve tazminat gibi ticari olmayan kazançları da meşru görmüştür.

Batıl yollar ile malların yenmemesi ise ayetin can alıcı noktasıdır. "Batıl" anlam olarak, gerçek olmayan, hayali, fiktif, içi boş, gereğinden fazla görünen, şişkinlik anlamlarına gelen bir kavramdır. Ticari olarak gerçek alışverişin dışındaki tüm türev ürünleri içerebilir. Aynı zamanda batıl yolların; mal arzı kaynaklı kısıtlamaların ve bilgi eksikliğinin olduğu, mecburiyet ve alternatifsizliğin olduğu, serbest ve adil bir rekabetin olmadığı monopol ve oligopol piyasalarda elde edilen fahiş kazançları da ihtiva etmesi muhtemeldir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber Medine'de kurduğu pazar, bir model olarak, çağlar boyu sürecek İslam iktisadının temel alındığı bir laboratuvar görevi yapmış ve günümüze de rekabet hukuku açısından önemli veriler sağlamıştır. Piyasanın kurumsallaşması ve sürdürülebilir olması için ahlak ve adaletten taviz verilmemiştir. Kurulan bu modelin, asırlar önce ahlaki ve adil bir temele dayandırılması ise -modern iktisatın 18.yy. konuyu ele almıştır- ayrıca önemlidir. Bizlere düşen ise kurum ve kuralları inşa ederken tarihi yeniden ve daha doğru okumaktır.

